

Majestic Maidservants

פרשת ויצא תשע"ד

she said to Jacob, "Give me children — otherwise I am dead."

² Jacob's anger flared up at Rachel, and he said, "Am I instead of God Who has withheld from you fruit of the womb?"

³ She said, "Here is my maid Bilhah, consort with her, that she may bear upon my knees and I too may be built up through her."

⁴ So she gave him Bilhah her maidservant as a wife, and Jacob consorted with her. ⁵ Bilhah conceived and bore Jacob a son. ⁶ Then Rachel said, "God has judged me, He has also heard my voice and has given me a son." She therefore called his name Dan.

⁷ Bilhah, Rachel's maidservant, conceived again and bore Jacob a second son. ⁸ And Rachel said, "Sacred schemes have I maneuvered to equal my sister, and I have also prevailed!" And she called his name Naphtali.

⁹ When Leah saw that she had stopped giving birth, she took Zilpah her maidservant and gave her to Jacob as a wife. ¹⁰ Zilpah, Leah's maidservant, bore Jacob a son. ¹¹ And Leah declared, "Good luck has come!" So she called his name Gad.

¹² Zilpah, Leah's maidservant, bore a second son to Jacob. ¹³ Leah declared, "In my good fortune! For women have deemed me fortunate!" So she called his name Asher.

¹⁴ When Jacob came from the field in the evening, Leah went out to meet him and said, "Is it to me that you must come for I have clearly hired you with my son's dudaim." So he lay with her that night.

¹⁵ God hearkened to Leah; and she conceived and bore Jacob a fifth son. ¹⁶ And Leah declared, "God has granted me my reward because I gave my maidservant to my husband." So she called his name Issachar.

¹⁷ Then Leah conceived again and bore Jacob a sixth son. ¹⁸ Leah said, "God has endowed me with a good endowment; now my husband will make his permanent home with me for I have borne him six sons." So she called his name Zebulun. ¹⁹ Afterwards, she bore a daughter and she called her name Dinah.

²⁰ God remembered Rachel; God hearkened to her and He opened her womb. ²¹ She conceived and bore a son, and said, "God has taken away my disgrace." ²² So she called his name Joseph, saying, "May HASHEM add on for me another son."

R. Hirsch - פסוקים

אבנה. In a spatial sense, **בנה** means: to add stone to stone, to erect a dwelling place in which a person can develop and lead a full life. (בית is phonetically related to בנה. A בית is an extended בית.) The בית is the sphere in which people carry out their activities and lead their lives.

Just as there is a בית in the dimension of space, so, in Hebrew language expression, there is a "house" in the dimension of time — namely, the period of time in which a person or a nation or any generation carries out his or its activities. Each generation adds a layer to this "house in time," setting stone upon stone.

Every child that is born is — true to its name — a בן, a building block. Through the child, the parents continue to build the edifice of humanity and of the nation. They, too, make their contribution to the edifice, laying upon it their own personalities and unique accomplishments.

בית אברהם, the House of Abraham, includes all the generations after him. The succeeding generations bring to expression all the special qualities of the patriarch. They live and exemplify his distinctive traits of character in ever-increasing diversity.

3 Artswell - Stone Chuvash

giving her maidservant Bilhah to Jacob, she was eventually blessed with children of her own. Those children, the Torah states, were in response to her prayers (Sforno to v. 22).

6. וַיִּשְׁפֹּט אֱלֹהִים — God has judged me. Rachel said that at first God had judged her and found her wanting, so she remained barren, but then He judged her again and heard her voice, giving her a son through Bilhah (Midrash).

8. . . . נִקְמְוֵי אֱלֹהִים — Sacred schemes . . . "I have attempted every possible scheme to influence God to grant me children as He did my sister" (Rashi).

9-13. Leah follows suit. Knowing prophetically that Jacob was destined to have twelve sons, and seeing that she had stopped giving birth, Leah gave her own maidservant Zilpah to Jacob as a wife. She did not have the motivation of the barren Rachel, but both righteous sisters had one thing in common: Each wanted to have the greatest possible share in laying the foundation for God's Chosen People.

11. וַיָּבֵא גָד — Good luck has come! The phrase is written (קרי) in the Torah as a single word, גָּד, but pronounced (קרי) as if it were two words, גָּד גַּד. Rashi interprets גָּד גַּד as good luck. R' Shimshon Rafael Hirsch explains that the birth of this son was an unexpected bit of luck, because it would not have dawned on Leah to bring a rival into her household had Rachel not set the example.

The spelling גָּד, as a single word, implies betrayal [גָּדוּר, to betray] because it is a betrayal in a sense for a husband to take another wife (Rashi).

4 אברהם אבינו - אבני אברהם - 3/3

מהו מעמדן של השפחות בבית יעקב? בלהה ילדה ליעקב שני שבטים: דן, נפתלי. זילפה ילדה ליעקב שני שבטים: גד, אשר.

שתי השפחות ניתנו ליעקב על ידי האמהות ובמצוותן, והשפחות ילדו על ברכי האמהות. כיוון שידע יעקב שהוא עתיד להוליד שנים עשר שבטים, והשפחות ילדו לו ארבעה מן השבטים, מכאן שכך רצתה השכינה ומעשה האמהות נתקבל. אך כלל נקוט בידינו "אין קורין אמהות אלא לארבע" (ברכות ט"ז, ע"ב) והן: שרה, רבקה, רחל ולאה.

5 (שם) אברהם אבינו - אבני אברהם

בלהה חלפה לעתים אנו מוצאים את בלהה חלפה בשווה עם לאה ורחל ונקראות אמהות כמותן, ולא עוד אלא שלכבודן הביאו הנשיאים את מתנותיהם למשכן. למשל: "ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עולות צב" - שש כנגד... אמהות, אלו הן שרה ורבקה רחל ולאה בלהה זלפה⁶⁷. או בשמטאות, את כסא אחשוורוש, שהיה עשוי במתכות כסאו של המלך שלמה: "...שש - כנגד שש אמהות, שרה ורבקה רחל ולאה בלהה זלפה⁷⁷."

מדרש אחר מדבר על שלאה ושפחתה זלפה היו מיועדות לעשו, ורחל ושפחתה ליעקב, כלומר גם זלפה קלאה הייתה מיועדת לעשו: "לאה חלפה ראיות לעשו, ורחל ובלהה ראיות ליעקב, ונטלו ממנו כל המתנות האלו⁷⁸."

ביה ישראל, the House of Israel, includes all the generations that realize the totality of the ideal of Israel, which was bequeathed to them by their ancestor.

All of human history is ongoing work on one great building. God is the Master Builder. Every human being and every generation are the building blocks; they, too, work on the building, each person in his own place, in cooperation with his fellow man. In the words of the blessing recited in our marriage service: "In His Own image, God created man . . . and from man He has established for Himself a building reaching into eternity" — והחקיץ לו ממנו בנין עדי עד.

A childless couple drops out of the building; one layer goes no further; nothing more is built upon them. Thus Sarah says: "Perhaps I will be built up through her; perhaps through her I will attain a child. If I give you my maidservant, I will have the privilege of educating the child; and although the child will not take after me physically, he will take after me morally, and his spiritual development will be attributed to me. In this way I will inlay myself upon the "house in time," and I will live on through the child and his descendants.

3 Derash David

Furthermore, Yaakov Avinu's words, "Who has withheld from you"—but not from me, seem to indicate that it was not so very disturbing to him that Rachel had not borne children. How can we justify this? We know that Yaakov's hope had been for Rachel Imeinu to be the primary bearer of the twelve Shevatim. She was the wife he had chosen originally and for whom he had labored fourteen long years. How is it possible that he could have spoken to her in a way that said in effect, "I myself am fine, since Hashem has already granted me children through my other wife"?

Relying Exclusively on Hashem

As we strive to understand these mysteries, let us compare this episode to that of Chanah, the mother of Shmuel Hanavi. For many years she accompanied her husband on his many trips to the Mishkan in Shiloh, bearing the pain of her childlessness silently. Finally, on one such trip she poured her heart out to Hashem, tears streaming down her cheeks, begging Him to grant her a son. She took an oath that she would consecrate to Hashem the son who would be born, so that he would dedicate his entire life to serving Hashem, to the exclusion of all other ambitions. As a result of this prayer, Hashem granted her a son—Shmuel Hanavi.

The Malbim asks: What took her so long? Chanah had many opportunities to pray at the Mishkan as she did this time. Why didn't she pray and take this oath years earlier, when it could have saved her years of heartache?

It must be that before this time Chanah was incapable of offering such a prayer. It was only now, The Malbim explains, after hearing the gentle rebuke of her husband, Elkanah, that she found it within herself to pray with such intensity and purity of heart. Until that time Chanah had relied on her husband to do the praying for her, as she knew that he was an outstanding tzaddik and one of the gedolei hador. She did not feel helpless; she felt that there was someone else who would fight her battle and invoke the Divine intercession that would endow her with a child.

her own. Once Chanah heard this, she knew that the only one she could rely on was Hashem. Everyone else had given up; now her fate depended solely on her own prayers, and she davened as she had never davened before. She prayed long, with bitter tears, for she knew now that this was her only choice. And she succeeded.

9

Harav Yitzchak of Volozhin (Peh Kadosh, Parshas Shemos) explains that as long as Pharaoh was alive, the people of Yisrael could hope that one day he would die and a new, kinder ruler would take his place. They believed that there was a chance that they might be freed from slavery through a natural course of political lobbying. As long as there was some hope that this might occur, they did not turn to Hashem with all their hearts. But once they saw that Pharaoh had died and the new ruler did not change his policies toward them in any way, they understood that they had no one to turn to other than Hashem. It was only then that they cried out to Hashem with all their hearts, recognizing that He Alone could save them. Once this happened, Hashem set in motion the process of their redemption.

Yaakov Avinu's Approach

Following this line of reasoning, it may well be that Yaakov Avinu was assuming that Rachel Imeinu felt dependent on the merits and prayers of her devout husband.

ואכן, ארבע נשות יעקב - רחל, לאה, בלהה וזלפה, הן היו היסוד לבניין שבטי ישראל, נחלי הארץ הקדושה, ולא היתה נכרית ביניהם, כי כולן צאצאי הן אחי אברהם, הן רחל ולאה. אף בנות הפלגשים - זלפה ובלהה, בנות לבן בן בתואל בן מילכה בת הרו הויו, כולן מבני שם, מבית אברהם באו, והם המתברכים בברכת אברהם להרבות זרעם בארץ ולרשת את הארץ הקדושה. כי כולן בעלות מעלה הויו, וכוננות להיות מייסדות עם ישראל ולהשפיע דרכים והנהגות של קדושה לתולדותיהן, הרי הם שבטי ישראל.

10

He wanted to bring her to pray to Hashem from the depths of her heart, with the clear understanding that only He can help her. In order to influence her to stop depending on his participation in praying for her, he told her, "Hashem has not withheld offspring from me." It was as if he were saying, "For me this is not such a burning issue. I, baruch Hashem, already have children from Leah." Yaakov Avinu hoped that his reaction to her plea would spur Rachel to realize that her fate lay completely in Hashem's Hands. Then she would pray to Him with all her soul and with all her might, and thus she would bring about her own salvation.

Although Yaakov Avinu had an overwhelming desire to bear children from his wife Rachel, he hid these feelings from her in order to compel her to put forth her maximum efforts in her prayers and not to depend on any prayers of his. In the end this strategy succeeded, as the Torah tells us (Bereishis 30:22), "Hashem listened to her [Rachel Imeinu], and He opened her womb." Hashem would not listen to the prayers of Yaakov Avinu, only to those of Rachel; and her prayers were effective only after she realized that she alone was capable of praying on her own behalf with the necessary intensity. It is this that resulted in her salvation. Indeed, Chazal underscore this lesson, teaching us that there is a special quality to the tefillos of someone who prays for his own recovery.

All this makes it very clear that for our prayers to be effective, we must realize that only Hashem can bring about the salvation we need. We must place our trust totally and exclusively in Hashem; we must come to understand that no one else can help us. Then our prayers can reach up to the Heavenly Throne, and we can be certain that they will not be left unanswered.

רמא שרגא פרשת ריצא דעת

כאן היתה נקודת התורפה. רחל היתה בטוחה בכוחו של יעקב אבינו, יעקב רגו על זה ומפנה אותה לסיבת כל הסיבות, עילת כל העילות אל הקב"ה, ואומר שהיא עצמה צריכה להתפלל על עצמה. אמנם יעקב אבינו מתפלל בעבור אנשים וכן מציינו בכל הנביאים כגון אליהו ואלישע שהתפללו בעד נשים שיפקדו, אבל יעקב אבינו ראה שהיא בוטחת בעיקר על תפילותו, ואינה משתדלת בעצמה לבקש מהו בראוי וכהוגן לה, על כן רגו עליה והורה לה את דרך התפילה, שהיא צריכה להתפלל על עצמה.

ובאמת, אחר כך כאשר מסרה רחל את זלפה ליעקב וילדה בו, אמרה רחל * "דעני אלקים וגם שמע בקלי" (פסוק ו), כלומר היא בעצמה התפללה, וכמו שמתרגמים אונקלוס ויונתן "קביל צלותי", "שמע בקול צלותי". וכן בשעה שגולד נפתל אמרה רחל: "נפתולי אלקים נפתלתי" (פסוק ז) - "קביל ה' בעותי בתחנונתי בצלותי" (אונקלוס) - קביל ה' תפילתי כשהתחננתי בתפילתי. ויונתן תירגם "מדחקא דחיקאי קדם ה' בצלו ברם קבל בעותי" - הפצרתו והרבותי בתפילה ונתקבלה.

רק אחרי שהוכיחה יעקב אבינו, היא עמדה על היסוד הזה, שאין לה לבטוח באחד ואפילו לא ביעקב, ורק היא לבדה צריכה להתפלל לה.

כי על כן, רק על ידי תפילה שהיא פנייה ישירה אל הקב"ה, אפשר לזכות בכל המודי תבל, באושר נצחי ובבנייני ער.

וכך היתה תמיד דרכם של האבות והאמהות. כשלאה עמדה מולדת מיד אוחה בנשק זה של תפילה, וכמו שכתוב (פסוק י) "וישמע אלקים אל לאה", ותרגמו אונקלוס ויונתן "וקביל ה' צלותא דלאה ועדיאת וילדת ליעקב בר חמשא". על ידי התפילה משיגים את הכל, הכל ממשו

לאה עמדה על סוד זה תנף מהתחלה, לכן ובתה להעמיד את רוב הבניין והמניין של כלל ישראל, ואילו רחל עמדה על זה רק מאוחר, אחרי שיעקב אבינו הוכיח אותה, וזה מקור כל הקשיים שלה עד שגולדו לה שני השבטים.

16 תפילה של רחל התקבלה רק אחרי שעשתה השתדלות

וכך מבואר עוד בהמשך בלידת יוסף, "ויזכור אלוקים את רחל וישמע אליה אלוקים ויפתח את רחמה" (לג, וכתב הספורנו: "ויזכור אלוקים את רחל שהשתדלה להוליד בהכניסה צרתה לביתה ובענין הדודאים, וישמע אליה אלוקים שהתפללה אחר שעשתה שני מיני ההשתדלות").

היסוד הנ"ל שהתפילה מועילה ומתקבלת יחד עם ההשתדלות, רואים זאת כאמור בלידת השבטי יה. היא מעבודת האמונה האיוון בין השתדלות ותפילה, הקב"ה נתן לנו את הדרכים שבהם אנחנו יכולים לעבוד את ה', מצד אחד להשתמש בדרכי הטבע שגם זה הוא רצון ה', ומאידך לדעת שלא דרכי ההשתדלות פועלים, לא לפי כח ההשתדלות כך היא ההצלחה בבחינת כוחי ועוצם ידי, אלא שגם ההשתדלות היא רצון ה', שהדברים יתנהלו בגדרים ובגבולים ובצמצומים של השתדלות, ונוסף לזה צריך את עבודת התפילה. אמנם יסוד ושורש לכל דרכי ההצלחה היא התפילה, אבל התפילה עוזרת כאשר האדם מצדו עושה את ההשתדלות הראויה והנכונה, [ועיין עוד הרחבת הדברים בענין תפלה והשתדלות בשפתי חיים מידות ח"ב עמ' רפ-פג].

בכל מעשה של השתדלות שהאדם מתעסק בו צריך להשריש בו את הידיעה שאין ההשתדלות עוזרת לו במאומה, אלא זה רצונו של השי"ת שיעסוק בהשתדלות של עוה"ז, וע"י עבודת התפילה אנו משרישים את ההכרה ואת הידיעה שרק השי"ת הוא העוזר והמסייע.

17 התפילה היא 'תיקון' שלא יסתבך בעניני עוה"ז

והדברים מבוארים ברמח"ל (דרך ה' ח"ד, פ"ה, ב) "והנה זה באמת מצד אחד ירידה זו וליענינו, ההתעסקות וההשתדלות בעניני עוה"ז מצד אחד היא ירידה לאדם, אבל היא ירידה מצטרבת זו וגורמת לו יעויו אחרי כן", ירידה זו היא גורמת לו עליה בעבודת ה', כדי שידע שההשתדלות היא נסיון עכור, והיא פועלת רק לפי רצונו של השי"ת, "ואולם כמו שירידה זו מצטרבת זו לפי ענינו בעולם הזה, הנה מצד אחר צריך שלא תרבה יותר ממה שראוי", שלא ירבה בהשתדלות יותר על המידה שצריך לה, "כי הנה כפי מה שירבה להסתבך בעניני העולם, כך מתרחק מן האור העליון ומתחשך יותר", יש סכנה שיפול בחושך החומריות ויתרחק מאורו של השי"ת, "והנה הבין הבורא ית' תיקון לזה, והוא מה שיקדים האדם ויתקרב ויעמוד לפני ית', קודם ההשתדלות יסין את עצמו בתפילתו להשי"ת, "וממנו ישאל כל צרכיו ועליו ישלח יתבו, ויהיה זה ראשית כללי ועיקרי כל השתדלותו, עד שכאשר ימשך אחר כך בשאר דרכי ההשתדלות שהם דרכי ההשתדלות האנושי, לא יקרה שיסתבך וישתקע בגופניות וחומריות, כיון שכבר הקדים ותלה הכל בו ית, ולא תהיה ירידתו ירידה רבה, אלא תסמך על ידי התיקון הזה שקדם לו". התפילה היא 'תיקון', והיינו היא מכניסה את ההשתדלות בתוך מסגרת של עבודת ה' שאף ההשתדלות הוא רצונו יתב', וכפי המבואר אדרבה יש לכח התפילה לפעול את פעולתה אם הדבר נעשה במסגרת של עבודת

* ההשתדלות בכד בכד עם התפילה, ואז זוכים לסייעתא דשמיא ברוחניות ובגשמיות, א"כ התפילה היא נותנת 'תיקון' לעבודת ההשתדלות שאף הוא בכלל עבודת ה'.

18 שיח פרשת ויצא יצחק רצה

וגבוהים עליהם" כלומר שהדבר הגורם לחוסר מנוחת הנפש בעולם הוא מפני חסרון הענין הזה של הידיעה האמיתית שהכל כאשר לכל מה' הוא כפי עצמו הנפלאה ותכמתו הבלתי גודעת להיטיב לכל אחד כפי טובתו האמיתית וחלקו המיוחד ולכן ערניים ועוסקים לשוא בהשתדלות לשנות ולהחליף כמה שנגזר ונקצב כבר, ועמל זה הוא הטורד ומוציא את הנפש ממנוחתה ושלמותה. וכך הוא לשון הרמב"ן (ריש פרשת * (ישב) "הגזירה אמת והחריצות שקר" שכל מה שנעשה כאן כבר חתוך ופסוק מלמעלה *גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם" ואין שום מציאות ואפשרות לשנות כאן מאומה מהנגזר שרק הגזירה היא זאת שקובעת באמת את המציאות, וכל החריצות

ואכן בזכות התפילות על זלפה שתלד בנים, זכתה אף לאה לתוספת בנים, והרי פירוש רבנו בחיי בלשונו: "... ונמצאת למד, כי גד ואשר - לא על פי המידות נקראו, אלא על שם התפילה. ובכח התפילה שהתפללה בגד, ניתן

לה יששכר, ובכח התפילה שהתפללה באשר, ניתן לה זבולון". נמצא כי תולדות זלפה שקולים לתולדות לאה, שהרי נולדו אלו מכוח התפילות על אלו, ובכך הובטח מעמדן כחלק משבטי ישראל.

שפתי חיים שפתי חיים

ה"י פתח

"ויהר אף יעקב ברחל"

13

"ויהר אף יעקב ברחל - ויאמר התחת אלוקים אנוכי" (ס"ב, ב), הקפידה של יעקב שדיברה שלא כהוגן, מרוב צער היא התבטאה "הבה לי בנים" כאילו בידו היכולת להביא לה בנים.

הספורנו מפרש: "ויהר על אמרה הבה לי כאילו היה בידו לעשות זה וכעס בקנאתו לכבוד קונו", להיפך זו היתה גדולתו של יעקב, שכעס לכבוד קונו, ויש פה "מחזי", אפילו מחזי פוגע בכבוד שמים, אפילו שמדובר בבקשתה שיתפלל עליה אבל לא היתה צריכה להתבטאות בסגנון זה "הבה לי", שכאילו הוא הפועל והגורם לכך, "ולא הביט לאהבתו אותה בזה", הקנאה לכבוד שמים היתה כ"כ גדולה יותר מהאהבה שלו אל רחל.

בנס, "אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה", השיב יעקב: אברהם התפלל על שרה רק אחרי שהכניסה צרתה - הגר - לביתה, "אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי ואבנה גם אנכי כשרה".

יש להבין את פשר הענין והקשר שהתפילה תלויה רק בזה שלפני כן צריכה להכניס את הצרה, ומהו בכלל ענין ה"צרה".

כח התפילה רק אחר ההשתדלות בהכנסת השפחות

14

הספורנו מפרש: "ואבנה גם אנכי ממנה שבקנאת ירך חברתי יתעורר טבע כלי הזרע לפעולתם", הכנסת הצרה זה מגדרי חובת ההשתדלות, מכיון שבדרך כלל אשה מקנאה בירך חברתה, וע"י שיכניס צרה לביתה ולא סתם צרה אלא את שפחתה הפחותה ממנה, קנאה זו תעורר את כלי ההולדה שלה. אמנם אצל אשה שהיא לא לגמרי עקרה לכאורה מועילים אמצעים כאלה, או אחרים, אבל איך זה מועיל לעקרה, אמנם עכ"פ רואים שזה היתה השתדלות כלשהי, ואחרי שהיא הכניסה את הצרה לביתה אז יעקב התפלל עליה כאברהם.

15 מבואר בזה יסוד גדול בעבודת התפילה, שיחד עם תפילה צריך ג"כ לעשות השתדלות, אדם צריך לעשות את מה שבאפשרותו לעשות, אחרי שהוא עשה השתדלות אז הוא צריך גם להתפלל.

אמנם יש לבאר את הדברים, שהרי לכאורה השתדלות היא סתירה לתפילה, בתפילה הוא פונה אל ה' שהוא יעזור לו ויושיע אותו, ואילו השתדלות היא פעולה מצד האדם שלכאורה נותנת להבין כאילו ההשתדלות היא הפועלת. וכאן מבואר להיפך שאין סתירה בין תפילה להשתדלות, אלא שני הדברים קשורים זה בזה, וזו היתה תשובת יעקב לרחל, זקני אברהם חגר מתניו בתפילה רק אחרי ששרה עשתה השתדלות כשהכניסה צרתה לביתה, אז יש לה מה לקנאות בירך חברתה, וכל עוד שרחל לא עושה השתדלות כלשהי אין לבוא בטרוניא מדוע אינו מתפלל עליה, (ולהלן יבואר יסוד זה בהמשך פרשת השבטים).

R. Sablon

20

In addition to these two fundamental reasons, R' Eliyahu Dessler, in *Michtav Me'Eliyahu*, offers yet another. Effort also

serves to give the appearance that a person's livelihood is the result of natural processes. We find throughout the Torah that God clothes miracles in natural causes as much as possible. For example, the wind blew all night before the splitting of the Sea of Reeds (Exodus 14:21), although it could easily have been split simply by Moses raising his staff. If a person would earn his livelihood with no effort other than prayer, it would be an unmistakable miracle. Therefore, we clothe our faith in the illusion of effort.

* This then is why we have to make an effort and cannot rely completely on faith. We do not have to exert an effort because God needs our assistance. God is perfectly capable of giving us all that we need, just as He provides food for the ravens. We have to exert an effort in order to perform all sorts of *mitzvos* that we wouldn't have the opportunity to encounter otherwise. We have to exert an effort in order to have a fighting chance in the battle against the *yetzer hara*.

► In other words, we have to exert an effort in order to accumulate the merit we need to gain God's blessings. We have to have faith that all blessings are in God's hands alone, and we have to make the effort so that we will become purified and worthy of receiving those blessings.

We should put no faith in our efforts, because our efforts are not the direct cause of our blessings. But we should put a lot of effort into our faith, because faith and closeness to God are the true sources of all the blessings we receive in life.

2) How can we test ourselves, in an honest moment, if we indeed have the proper perspective on faith and effort? How can we tell if we really believe that effort is only secondary to faith? We tell by the way we balance prayer and effort.

* Sometimes, a man runs into the synagogue, says his prayers quickly, and then he is out the door, in a big rush to get to the office. If he had a major business meeting with an important prospective client in the morning, of course, he would not be in such a rush to bring the meeting to a close and get back to the office. He would understand that the meeting is more critical to his success than any tasks waiting for him back at the office. But

he has no patience for the prayers. Obviously, he considers his efforts to be the primary cause of his success. He relies on his own efforts, but he also goes to the synagogue to show God that He also plays some role in the business. So he gives a passing thought to his upcoming business meeting during *Shemoneh Esrei* at the appropriate blessing, and even while he is asking God to help him at the meeting, he is also considering different ways to persuade the prospective client to sign on with him.

► This man has supreme faith in his own efforts. He expects that his talents and cleverness will bring him success. But being a good and faithful Jew, he also believes that he could use a boost from God. A little help from Heaven is always welcome, especially when you're dealing with a reluctant but very important client. It does not occur to him that all his efforts have nothing to do with his success. It does not occur to him that the time spent in serious prayer is far more crucial to his success than any business meeting he may have on his schedule.

19

והשתדלות שעושים בעוה"ז שנראה כאילו היא הסיבה שגרמה את הדבר אינה אלא שקר ואחיצת עינים, כיון שהאמת היא מוחלטת - שאין ההשתדלות מועלת לשנות כלום מהנגזר אלא מטרתה לקיים את הגזירה ולהוציאה אל הפועל, וכהגדרת החזו"א בקו"א (ח"ג ס"ב) "כמו בקנין הרכוש והכסף אין ההשתדלות רק פירעון חוב, חלילה לחשוב כוחו ועוצם יחי, כך השתדלות הצלת נפש מישראל אינה כי אם מצוה אך צריך לזכור שאין בכוחנו לעשות מאומה, רק במעשינו אנחנו מעוררים שערי רחמים שמעשי ידינו יכוננו את המבוקש, ומי שמתפלל ומרבה תחנונים הוא פועל יותר מן המשתדל" שבאשר יהודי עוסק בהשתדלות זה מלווה בתפילה ובקשת רחמים שהקב"ה יכונן מעשי ידיו והתפילה היא זאת שיש בכוחה חוץ מלקיים את הגזירה גם לפעול בשמים בגזירה עצמה, אמנם עיקר ההשתדלות אינה אלא לקיים את הגזירה וכלשון המס"י (פכ"א) "לא שההשתדלות הוא המועיל אלא שההשתדלות מוכרח וכיון שהשתדל הרי יצא חובתו וכבר יש מקום לברכת שמים שתחול עליו" שהקב"ה רוצה מאתנו רק שנכין ונשים סיבות שדרכם תשתלשל ותרד הגזירה ותתקיים בעולם, אך לא זה הקובע אלא כמשה"כ (תהלים עה) "כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים כי יאלוקים שופט זה ישפיל וזה ירים" וכשהארם יודע שהוא נמצא בידים נאמנות יש לו שלווה ורגיעה ושמחת חיים לעבור אותם כראוי.

22

* The man that has real faith, however, will invest all his efforts in his prayers. He understands that blessings come directly from God, that his efforts are no more than an obligation, a condition for success rather than a means to achieve success. He prays with all his heart, because he knows that this is the only effective way of achieving success. He understands that the most important effort is sincere prayer.

Then an interesting thing happens. As he concentrates more and more on his prayers, he draws ever closer to God. His faith becomes deeper and more textured, and he gains an even clearer understanding of the true nature of the world. He realizes more than ever that it is his prayer rather than his efforts that bring him success. He prays with more concentration and faith than he ever did before - which brings him to an even deeper faith in God. The cycle draws him higher and higher, bringing him the material and spiritual success that he needs to accomplish his purpose in life.

דעת

ספר בראשית

פניני

פד

23

אבל באמת הנכון הוא כי אבותינו הקדושים קדושי עליון ידעו עד כמה התפלה פועלת, והרגישו בחוש את פעולת התפלה כדבר טבעי, וכמו שביארנו (בפ' ויחי) ענין בחרבי ובקשתי שפירשו רש"י ואונקלוס בצלותי ובעותי (תפילתי ובקשתי) שזה לא רק רמז לתפלה ובקשה אלא יעקב אבינו הרגיש בחוש שתפלתו ובקשתו מה' זהו ממש החרב והקשת שלו, כמו דבר טבעי. ולכן הרגיש יעקב כאן, כי תפלתו לא תוכל לפעול אלא אם הוא הסובל והמצטער, וכמו שפירש רש"י (וירא כא-יז) שיפה תפלת חולה עצמו מתפלת אחרים.

ובזה יש להבין מה שכתב רש"י בפ"ג שרחל טענה שוב זקנד אברהם הי' לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה, ומה זה ענין חגר מתניו, אלא שאמרה לו רחל שאף שקשה לפעול בתפלה בעד אחרים אעפ"כ הדבר אפשרי ע"י התאמצות יתירה וכמו שעשה זקנד אברהם, לזאת ענה לה כי שרה הכניסה צרתה לביתה, והיה בזה גם כן סגולה טבעית כל שהיא, ויותר קל שהנס יכול להיות חל יחד עם פעולת התפלה, לזאת אמרה רחל אכניס גם אני אמתי לך לאשה.

313 ראה אלהים

וכהאי גוונא לעיל גבי לאה (ג ט) באמרה
 ליעקב כי שכור שכרתיך בדודאי בני,
 ומאמר זה שסיפר הכתוב הוא הקדמה וטעם
 לקריאת שם יששכר, ואח"כ בלדתו כתיב
 ותאמר לאה נתן אלהים שכרי אשר נתתי
 שפחתי לאישי ותקרא שמו יששכר, הרי טעם
 אחר. אלא לפי שמה ששכרה המשכב הוא לרוב
 * צדקותיה שהיתה מחזרת להעמיד שבטים
 מיעקב אבינו ע"ה כמ"ש (נרי"ג ע"ג, רמ"י ו"ל) על
 פסוק (ט"ו, ט"ז) וישמע אלהים אל לאה ע"ש, וענין
 זה לא היה רק במחשבתה הטובה, וכאשר
 הבינה שהוטב מחשבה זו בעיני ה' ונתן לה
 אותו הבן עקב שכרה, ושלכן קראה שמו
 יששכר, לכן אמרה בפירוש שהשכר הוא על
 נתינת שפחתה, שזה היה בלאו הכי דבר ידוע
 לבני אדם וק"ל.

27 The Call of the Torah - R. Munk

Who has withheld from you fruit of the womb? The Midrash reports the dialogue which took place between the husband and wife.

Rachel: Did your father treat your mother this way? No. He prayed on her behalf.

Jacob: I am not like my father. He had no children at the time; I already have.

Rachel: Remember your grandfather Abraham. He already had a son (Ishmael) when he prayed to God on behalf of your grandmother.

Jacob: Would you be capable of what my grandmother did?

Rachel: What did she do?

Jacob: She had her rival brought into the house.

Rachel: If that is the obstacle, here is my maidservant Bilhah; go to her. I too will become a mother through her, just as Sarah became a mother through her maidservant" (Rabbah, ibid).

4. So she gave him Bilhah her maidservant as a wife. In the previous verse Bilhah was called אַמָּה, a Jewish maidservant, and not שִׁפְחָה, which generally means a Canaanite maidservant. In reality, she was one of Laban's daughters, as Rashi notes on 31:50. But Rachel gave her to Jacob as a legitimate wife (אִשָּׁה) and not as a concubine. Bilhah, however, even when she became pregnant, behaved modestly toward Rachel, her mistress. She remained a שִׁפְחָה, servant, in contrast to Hagar, who acted insolently toward Sarah as soon as she became pregnant.

29 המקור לשמה

בְּלָהָה - שמכילה ביופיה. דבר אחר: מלשון בהלה - כי היתה מצטערת ומתבללת על היות גברתה עקרה. דבר אחר: שהיתה מתבללת בשעת לידתה ולא ידעה להיניק (מובא בתורה שלמה).

המקור לשמה

זֶלְפָּה - על מעשי גברתה [לאה] היא נקראת; שגם היא, עיניה מזלפות דמעות על שהיתה גברתה אמורה להיות מיועדת לעשו (מובא בתורה שלמה).

30a Sefno And I too may be built from her... similar to my sister. From her. My jealousy of my co-wife may stimulate the nature of my reproductive system [so that it will function normally].

6. God has judged me. God was righteous in His judgment by not granting me a pregnancy...

30b

3. From her. The word מקנה, from her, is translated literally by the Sforno. From Bilhah's ability to conceive and give birth to a child whom I will raise, the functioning of my reproductive system will hopefully be aroused.

5 באבן פ"ח

ואומרים חז"ל דעל פי דין היתה צריכה לאה אמנו ע"ה ליפול בחלקו של עשו ויעני לאה רכות" (כ"ט, י"ז) שהיתה בוכה ומתפללת שלא תיפול בחלקו של עשו הרשע (ב"ב קכ"ג) ועיקר תפילתה ודמעות שליש שהורידה היה כדי לא ליפול בחלקו של עשו הרשע, ואף לא העלתה על דעתה ליפול בחלקו של יעקב דהיה בזה חשש מלהכנס לגבולה של רחל, אולם מכיון שפתחו לה מן השמים פתח, והכניסה הרבה תפילה בפתח זה עד שזכתה להפוך את מרת הרין למדת הרחמים, שאע"פ שיעודה היה להיות ה"אם" של משפחת עשו שעליו כתיב "ואת עשו שנאת" (מלאכי א', ג) ושל עמלק שאין הכסא ושם ה' שלמים כל זמן שהוא קיים, ועל ידי התפילה עברה לקצה אחרון ממש שהיא האם של שבטי י-ה ושל הכהונה ומלכות בית דוד, ומשיח ה' שעל ידו יתוקן העולם ושהוא יושב על כסא ה', וזכתה ליפול בחלקו של יעקב בחיר האבות ואף זכתה לקבורה עמו וזכתה לפעול את ישועת כלל ישראל בימי השעבוד וכ"ל. וכל כך נעשה בה יסוד זה עד שאפילו רחל אמנו שהיא היתה "עקרת הבית" - "עיקרו של בית" (ב"ר ע"א ו') הרי מכיון שהיא לא היתה כל כך חסרה יסוד זה של "אם", הרי היא היתה צריכה לתפילה של לאה אחותה שיתהפך הוולד מזכר לנקבה, שלא תהיה אחותה פחותה מאחות השפחות כמבואר בחז"ל (ברכות דף ט) והוא ענין נפלא!

26

ומקובל שכל חלקם של שבטי י-ה בא ע"י האבות הק'. ואמנם זה נכון, אבל צריכים היו גם לתפלת האמהות והרי בלי תפלה לא זוכים לכולם. וחלק התפלה בא מן האמהות, והו' כי מראש צורים אראנו אלו האבות, ומגבעות אשורנו אלו האמהות, (רש"י במדבר כ"ג ט) והוא חלק האמהות בתפילתן. ובוה אפשר גם להבין מה שאחז"ל, שאין קורין אמהות אלא לארבע. למה לא נכללו זלפה ובלהה, אולם האמת היא שגם מה שהן הולידו הר"ן בא מבח תפילתן של האמהות, וכיון שכל עיקר היסוד של הכלל ישראל היה ע"י פתח התפלה של האמהות שהם הביאו את השבטים לעולם. לכן הכל נקרא על שמן.

ולאה וזתה בזכות מיוחדת להעמיד את יששכר שהוא עיקר הוראה של תורה בישראל, וכן את זבולון שהוא עיקר של המחזיק תורה, ואינו נופל במעלתו זו מיששכר, וכמו שאמרו חז"ל שמשו רבינו ע"ה ברכם יחד, ולא עוד אלא שהקדים זבולון ליששכר, ורואים אנו מזה שעיקר החילוק של השבטים לפי דרגותיהן, ע"י זכות האמהות הוא בא, והרי שהדבר מפליא עוד יותר איך תפילה יכולה לשנות, שע"י שלא התפללה שלא תפול בחלקו של

28 ארבע אמהות האם האם האם האם

בלהה וזלפה ילדו כל אחת שני בנים, והן האמהות הביולוגיות שלהם בלא ספק, אך אינן מוגדרות כאמהות האומה. אם לאומה זהו מושג שזכו לו רק ארבע, רחל שהיא נותנת את בלהה ליעקב אומרת: "הנה אמותי בלהה בא אליה ותלד על ברכי ואבנה גם אני ממנה". (בראשית ל', ג). פירוש הדברים שהבן אשר יוולד לבלהה שפחת רחל נולד על ברכי רחל והוא כאילו בן רחל שבאופן ביולוגי נולד לבלהה אך נחשב הוא לבן רחל. רחל היא האם ובלהה היא היולדת. רחל היא אשר תיבנה ממנה. גם זלפה שניתנה ליעקב ע"י לאה ילדה שני בנים, והם מתייחסים ללאה בבחינת בניה אע"פ שזלפה היא שילדה אותם.

מכאן שבלהה וזלפה הן חלק בלתי נפרד מרחל ולאה וכאילו יש לכל אחת משתי האמהות שני צדדים, לרחל צד אחד מתבטא בה וצדה השני נכללה שפחתה. לאה וזלפה שני צדדים באישיות אחת. השפחות הן הצד האחורי המוסתר של האמהות.

יעקב חשב בדעתו לשאת את רחל עקרת הבית. מן השמים זימנו לו גם את לאה אמנו ועוד שתי נשים - שפחותיהן של האמהות, כך שהבית ייבנה עלי ידי ארבע נשים.

כלל ישראל יהיה אחד, בצרוף, שמונה בני הגבירות וארבע בני השפחות ויעקב על גביהם. יש בישראל בני הגבירות ויש גם בני השפחות וכולם מהווים את השלימות של כלל ישראל, איש איש בדרגתו.

ונראה בזה בהקדם ביאור המו"מ בין יעקב ורחל, כי הנה התורה מעידה "ורחל עקרה" (כט, לא), וברשו ז"ל בב"ר (פ"א, א) רחל היתה עיקרו של בית. והנה בדברי הרמב"ן מכואר שהנהגתה של רחל כלפי לאה, לא היתה כאילו היא עיקר ולאה שניה לה, אלא כאילו היא אשת יעקב ולאה היא אמתו, ובוזה כתב לבאר את דברי לאה במעשה הדודאים; "המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני", וז"ל: "המעט ממך שתקחי לך את אישי כאילו את אשתו ואני האמה, אף כי תעשי את עצמך גברת לקחת הדודאים וכיו"ו.

השאיפה וקנאת סופרים - מפתח להצלחה ולסייעתא דשמיא

ותאמר: הנה אמתו בלה, בוא אליה, ותלך על ברכי ואיבנה גם אנכי ממנה" (ל, א)

"ואיבנה גם אנכי - כמו אחותי. ממנה - שבקנאת ירך חברתי יתעורר טבע כלי הזרע לפעולותם". וכן בפסוק (טו, ב): "אולי איבנה ממנה - אולי קנאת היך תעורר הכח לפעולותיו ויתחזק להשיג זרע". (ספורנו)

ובל זמן שרחל נהגה כן בלאה לא הועילה לה זכות מסירת הסימנים, ואף לא תועיל לה תפילתו של יעקב, שהרי הנהגה זו היא פגם בשלימות המעשה של היותו ללאה. ולכן כשבאה רחל לבקש מיעקב שיתפלל עליה, הוכיח יעקב את רחל על הנהגתה זו, וכמו שיתבאר.

הייתכן! ליוזם ולתכנן מצב של קינאה! מקשה הגר"מ אזרחי שליט"א בספרו "ברכת מרדכי". האמנם קיימים הישגים אשר כדאי להשיגם תוך גירווי קינאה? כגודל הפליאה כן עצום הלימוד שיש ללמוד מכאן - מהו כחה של שאיפה. כי בוודאי מדובר כאן ב"קנאת סופרים", שאמרו עליה "תרבה חכמה" (בבא בתרא כב). ולא במידה המוגזת של "קינאה". כאן מתגלה לנו מדוע אכן קינאת סופרים תרבה חכמה.

דהנה את טענת רחל אל יעקב מדוע אינו מתפלל עליה כיצחק שהתפלל על רבקה, היה ניתן לפרש בב' אופנים: א. שהבעל חייב להתפלל על כל נשיו עך שתיפקדנה, וכמו שאמרו ביבמות (סו,): שיכולה אשה לומר לבעלה 'לא בעיא הן אתתא חוטרא לידה ומרה לקבורה?' ב. שרחל אצל יעקב היא כאשתו היחידה, ולכן הוא מחוייב להתפלל עליה כפי שהתפלל יצחק על רבקה שהיתה אשתו היחידה.

תבונן ונבחין מה בין "קינאה" ל"קינאת סופרים"? הקינאה מופנית מטבע הדברים כלפי הזולת. המקנא אינו מבין מדוע השני גדול ממנו וטוב הימנו. הרעה שנפלה בחלקו אינה מטרידה אותו ומפריעה לו, כמו הטובה שהיא נחלת רעהו. לעומת זאת, קינאת סופרים שולחת את היציה למקנא בעצמו. הוא משלים עם טובת חברו ואף שמח בה, אולם הוא תובע מעצמו מדוע הוא אינו עושה די הצורך כדי להגיע למה שחבירו הגיע. הוא קובע שאם פלוני הגיע למה שהגיע, משמע שהדברים הם בהישג יד. אם כן, מתי וכיצד אגיע אף אני לכך!?

וע"ז ענה לה יעקב זקנתו הכניסה צרתה לביתה, וכלשון המדרש (ב"ר פ"א, ז): 'אמר לה, יכולה את לעשות כשם שעשתה זקנתו? אמרה לו, מה עשתה? אמר לה, הכניסה צרתה לתוך ביתה. והיתה תשובתו בזה, כי שנה זקנתו לא הועילה לה תפילתו של אברהם אלא בזכות שהכניסה את צרתה לתוך ביתה, ואף שהגו באמת היתה פילגש, מכל מקום משום כבודו של אברהם נהגה עמה שרה כאשר נשואה לו, כמו שכתב הרמב"ן שם (טו, ג). ונעיי"ש שהארכנו בזה. וכן רחל אף אם מצד הדין היא צודקת, שצריך לנהוג עמה כמנהג אשה יחידה, מכל מקום יש היא מחמת שלדעתה הנהגה הראויה עמה היא כמו עם אשה יחידה.

אם כן, יוצא שקינאת סופרים היא כח היוצר ומגביר את השאיפה. וכאשר שואפים באמת, מגיעים ומשיגים! לכן קינאת הסופרים מרבה חכמה, והיא למעשה ביטוי לדרך שאדם רוצה לילך, שעליה אמרו חז"ל (מכות י): "מוליכין אותו". ובנידון דיין מוליכין אותו אל "תרבה חכמה".

וע"ז ענה לה יעקב זקנתו הכניסה צרתה לביתה, וכלשון המדרש (ב"ר פ"א, ז): 'אמר לה, יכולה את לעשות כשם שעשתה זקנתו? אמרה לו, מה עשתה? אמר לה, הכניסה צרתה לתוך ביתה. והיתה תשובתו בזה, כי שנה זקנתו לא הועילה לה תפילתו של אברהם אלא בזכות שהכניסה את צרתה לתוך ביתה, ואף שהגו באמת היתה פילגש, מכל מקום משום כבודו של אברהם נהגה עמה שרה כאשר נשואה לו, כמו שכתב הרמב"ן שם (טו, ג). ונעיי"ש שהארכנו בזה. וכן רחל אף אם מצד הדין היא צודקת, שצריך לנהוג עמה כמנהג אשה יחידה, מכל מקום יש היא מחמת שלדעתה הנהגה הראויה עמה היא כמו עם אשה יחידה.

עלינו לדעת שזהו יסוד עצום ורב, אשר הרבה גופי תורת העלייה הרוחנית על כל ענפיה, תלויים בו. יש לשאוף עד כדי כאב באכפתיות שאין יותר ממנה. וכאשר האדם מגיע אל קצה יכולת שאיפתו, יורעפו עליו משמים כוחות לא מצויים עד כדי בריאה ונס. לצורך זה יש להציב את המטרה מתוך הכרה חדורה וברורה בגודל חשיבותה, עד שנחוש "כי הם חיינו". ואז - כל העמל המקבל את תנופתו מכח השאיפה, מגלה כוחות - בונה, בורא ומייצר את כל הכלים הדרושים לביצוע משימת שאיפת קודש זו.

לזה לנהוג לפני משורת הדין ולכבד את אחותה משום כבודו של יעקב, ובזאת תיפקד כשרה. וידע יעקב שכשתנהג כן שוב לא תהא זקוקה לתפילתו כפי שזקוקה שרה לתפילת אברהם, לפי שאז תעמוד לה זכות מסירת הסימנים ללאה, ודי בזה שתיפקד בפקודת ישועה ורחמים.

עמותינו הקדושות ידעו מהי שאיפה על כוחותיה וסגולותיה. אין לנו מושג על גודל שאיפתו העילאית הקדושה והטהורה לחעמיד שבטי י"ה, לבנות את בית אברהם

וכשמוע רחל דברים אלה "ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה", כלומר בשווה לה וכפי שעשתה שרה. ועשתה בזה מעשה גילוי שאף אל אחותה היא מתייחסת מכאן ואילך כאל שווה לה, שהרי בודאי לא גרעה אחותה משפחתה.

ועיקב - בית ישראל. על ידי קינאה, קינאת סופרים, הן הגבירו את הרצון וחיידו את השאיפה. זאת היתה תקוותן "אולי איבנה ממנה".

ולפי זה ב' הדעות במדרש משלימות זו את זו, שבאמת הפקידה היתה בזכות מסירת הסימנים, אלא שהכנסת בלהה היתה המעשה שהסיר את המניעה שמנעה את הפקידה.

לאור דברים אלה מקבלים משמעות מיוחדת דבריו הידועים של רבינו יונה ז"ל בתחילת ספרו "שערי תשובה": "כי יעזור ה' לשבים, כאשר אין יד טבעם משגת"; שכן "כאשר אין יד טבעם משגת" היינו מצב שהאדם מיצה את יכולת העשייה שלו. בשלב זה נותרה השאיפה בטהרתה, כי השב עשה את שלו, משמע שיש כאן שאיפה יוקדת. וכאשר מגיעים למצב כזה מתגלים כוחות חדשים, הבאים מההנהגה של "מוליכין אותו". וזהו "כי יעזור ה' לשבים".

ובזה יתכן מה שרש"י הביא להלן הדעה הראשונה, שהפקידה היתה בזכות מסירת הסימנים, ולפי דברי המדרש שהביא כאן - זקנתו הכניסה צרתה לתוך ביתה, היה לו להביא את הדעה השנייה שנפקדה בזכות הכנסת בלהה. ולהאמור אתי שפיר דאין כל סתירה בין הדברים.

ובזה מצינו עוד מזור לשאלתנו בקטע הסמוך שאם הקב"ה זכר את רחל בזכות מסירת הסימנים, מדוע לא זכר לה הקב"ה ענין זה עד עכשיו, כי באמת מסירת הסימנים לא הועילה לה עד עכשיו וכמו שנתבאר.

לב טהור

בקריאת השם דן אומרת רחל שהי שמע בקולה, קול תפילתה ונתן לה בן, אך אין היא קוראת לו "שמעי" אלא דן לשון דין. רחל מזכירה שהייתה עצורה מלדת ובוזה דן אותה אלקים ושמע תפילתה, אבל בדיון, שהרי נתן לה בן משפחתה. תחילה "דנני וחייבנני" לעשותה עקרה, ואח"כ דן אותה וזיכה אותה במה שנתן לה בן על ידי שפחתה. לדברי חז"ל אלה נוסף את הערתו הפרשנית של בעל "הכתב והקבלה". חטאה של רחל היה שראתה כי אחותה שנואה ולא עשתה די לקרב אותה ליעקב. אולם לזה מוסיף הפרשן עוד תוספת ביאור לעוונה של רחל:

נפקדה בזכות הכנסת בלהה צרתה כדברי יעקב, אלא בזכות מסירת הסימנים. והנה מקורו ממדרש רבה (פ"ג, ד) "ויזכור אלהים את רחל", 'מה זכירה זכר לה? שתיקתה לאחותה, בשעה שהיו נותנין לו את לאה היתה יודעת ושותקת. ויזכור אלהים את רחל', והדין נותן, שהכניסה צרתה לביתה, ר"ה ור' אחא בשם רבי סימון אמר, "דן יוסף ובנימין" (דברי הימים א ב, ב), בזכות דן נפקדה רחל, בזכות דן עמד יוסף ובנימין. הרי שגם במדרש יש שתי דיעות, ומשמע שאין מסירת הסימנים כהכנסת צרה, וצ"ב.

סגולה לזכות לבנים

ותאמר הנה אמת בלהה בא אליה ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי מפנה: (ל, ג)

ובתרגום אונקלוס: ואמרת הא אמת בלהה עול לותה ותליד ואנא ארבי ואתבני אף אנא מנה: **רואים** מהתרגום, שמה ששפחתה בלהה תלד, ורחל היא שתגדל את הבן - זו סגולה שתזכה גם היא לבנים, ויתכן שמכאן המקור לחשוב בנים ר"ל, שמאמצים ילד, שבזה שמגדלים אותו זו סגולה שיזכו על ידי זה לבנים משל עצמם, וכלשון התרגום "ואנא ארבי ואתבני אף אנא מינה".

41 דנו 5 סגולה שיעורי חומש

בשהכניסה שרה את הגר להיות אשתו של אברהם, היא אמרה "אולי אבנה ממנה" (בראשית טו, ב), ופירש רש"י "בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי". כבר ביארנו (שם) שזוכים לעלות ברוחניות ע"י כלים אחרים לגמרי מאשר בגשמיות. ברוחניות זוכים דוקא ע"י שהאדם שובר את עצמו, ועד כמה ששובר את עצמו יותר, הוא זוכה ליותר. כך נמדדת הגדלות של האדם, כפי כמה שהוא שובר את עצמו. ולכן על ידי שהכניסו האמהות צרתן לביתן - הרבר שהכי שובר את האשה - בזכות זה הן זכו לבנים.

42 תחב ט"ב פרשת ויצא התורה

על ידי שבירת המידות זוכים לבן ת"ח

ותאמר לאה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפוזתי לאישי ואתקרא שמו יששכר: (ל, י"ח)

כאן רואים מה מרויח האדם בעבודתו לשבור את מידותיו הטבעיות, שהרי יששכר שזכה לתורה נולד ללאה רק אחר שנתנה ליעקב את שפחתה לאשה. במעשה זה היתה מונחת שבירת מידות עצומה, שכן עד עתה היתה זלפה רק שפחה ליעקב, ועתה נעשתה לאשת יעקב כמוה ממש.

לכן צריך כל אחד ואחד לדעת, שאם רוצה שבנו יהיה כיששכר שממנו יצאו כל הסנהדרין, או כיוסף שזכה להיקרא "יוסף הצדיק" שג"כ נולד רק אחרי שנתנה רחל ליעקב את בלהה לאשה, העצה לזכות לזה היא רק על ידי שבירת המידות.

43 קבו לעבדך באמת ויצא 33 סגולה

הרמב"ן תמה על מה שנאמר בפסוק (ל, ט): "ותרא לאה כי עמדה מלדת ותקח את זלפה שפחתה ותתן אותה ליעקב לאשה" - "לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה, ולמה נתנה שפחתה לבעלה, והיא לא היתה עקרה (כוונתה, שעל רחל אין תמיהה מדוע נתנה את בלהה שפחתה ליעקב, לפי שרחל עקרה היתה ומבין שעשתה כל טעדי כדי לזכות ללדת, אבל על לאה שלא הייתה עקרה, התמיהה במקומה עומדת), ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן?" ואומר הרמב"ן, שלאה היתה נביאה וידעה שעתידי יעקב להעמיד י"ב שבטים, ורצתה שיהיו לו רוב בנים ממנה או משפחתה שהיא ברשותה.

והנה, כאשר התברר ללאה שהיא הרתה ונפל בחלקה האפשרות לזכות להעמיד שבט נוסף מיעקב, נתנה את ליבה להתבונן שאם העובר זכר, יהיה חלקה של רחל בהעמדת שבטים פחות מחלקן של השפחות, ובכך יגרם לה צער ובזיון גדול. ואמנם, אפשר היה לצפות שהתבוננות זו תעיב על שמחתה

"גם יחסה לעצמה צד עוון אשר חטאה שלא שבה עד אלקים, כמו שנאמר ברבקה, וכמו שעשתה חנה, אבל נאמר בה ויתקנא רחל באחותיה... ולכן אמרה 'דנני אלקים', ר"ל בדין ובמשפט מנע ה' ממני בנים, במה שלא קדמתי לפניו בתפילה כראוי. עם כל זה חסד עמי במה ששמע בקולי למלאות קצת משאלותי, ולא השיב פני ריקס מליתן לי בן עכ"פ משפחתי, ע"כ קראה שמו דן, ולכן זכרה שם אלקים בדבריה לא שם הוי' שזכרה לאה..." (פירושו לבראשית ל, ו).

בעל "הכתב הקבלה" מפרש "דנני אלקים" שרחל עשתה תשובה על-כך שלא התפללה כראוי לה' על בן. "דנני וחייבני" במה שעשאה עקרה ושלא עשתה ההשתדלות הראויה כרבקה וכחנה. ולכן יש כאן שימוש בשם "אלקים" שהוא מידת הדיו שגם זיכתה אותה בבן אך לא בשלימות, שהרי הבן ניתן לה באמצעות בלהה שפחתה. ממכל הדברים האלה רואים כי בשם "דן" יש ביטוי והשתקפות לכל מהלך אישיותה של רחל ומאבקה לזכות בבן. גדולתה של רחל בעשיית חשבון נפש ממנה פנימה ולפשפש במעשיה ובמחדליה, והיא מקבלת על עצמה דינו של ה' מתוך הכרה וקוראת לבן "דן".

ילקוט לקח טוב - 5 סגולה קעה

משפטיך תהום רבה

חושב לו האדם לתומו, שכל אימת שלא פגע או גרם סבל לחברו צדיק הוא. איש אינו מעלה על דעתו שעלול הוא להתחייב בעונש חמור על עבירות שבין אדם לחברו מבלי שיפגע בו ישירות. הג"ר יוחנס זצ"ל בספרו "דעת תורה" מגלה תוך עיון בפרשת רחל ולאח כי מחשבה זו בטעות יסודה.

לאה כידוע זכתה בששת שבטי י"ה משום ששנאה היתה. ואנו עומדים ותמהים: היכן שכרה של רחל אמנו אשר מסרה סימניה ללאה! הלא בזה ויתרה למעשה על נישואיה ליעקב בחיר האבות! ואי"ת שהכלימה פני אחותה בהיותה אהובה, מה לה כי תיענש על זה הרי היא אינה אשמה בזה כלל. אדרבה, מתוך מחשבה שמה תכלס אחותה איפשרה לה להנשא לאהובה, נמצא איפוא שמאז חששה לבזיון אחותה.

ואף אם אמנם נאמר "ויהאבה גם את רחל מלאה", חלילה לנו לחשוב שאהבה זו היתה מחמת אי-אלו מעלות חיצוניות. אהבתו היתה אך ורק בגין מעשיה הטובים, ומה לנו יותר ממעשה נפלא כזה כמסירת הסימנים!!

למרות הכל, כיון שבשקופיו התכבדה רחל בקלוו אחותה, נענשה בעונש הגדול של העקרות. בזה נחשב לגד ענינו טפח מ"משפטיך תהום רבה", ונפתח פתח קטן בהגדרת השעור של "מתכבד בקלוו חלבי".

40 3'5 סגולה

בדרך דומה הולך ה"כלי יקר" (רבינו שלמה אפרים, אב"ד ור"מ בפרא) בפירושו לפסוק ב ד"ה "התחת אלקים אנכי", הוא מסביר את דברי יעקב "מנע ממך", שיש מניעה בתפילתה של רחל. יש עוון המונע מן התפילה להתקבל, ועל רחל לפשפש במעשיה ולסלק המונע ואז תזכה לבן. פירושו מיוסד על הפסוק (איכה ג, מד) "סכות בען לך מעבור תפילה", יש ענן הסוכך מן התפילה לעבור ולהגיע ליעודה. העוון מבדיל בינה ובין הקב"ה.

ואכן, רחל הצדקת נתנה לבה לפשפש במעשיה - כפירושו של בעל ה"כלי יקר" - והגיעה למסקנה שעוונה הוא "ותקנא רחל באחותה". עצם העובדה שרחל הגיעה למצב של קנאה ואפילו קנאה במעשיה הטובים של לאה. בדקה רחל שקנאתה נבעה ממידה מסויימת של גאווה, שהרי הניחה שגם לה מגיע בן שכן אינה פחותה מאחותה, וזה אולי עוונה.

כנגד גאווותה זו נתנה לבה לחזור בתשובה להטות אל הקצה השני בדבר שחטאה בו, "תשובת המשקל". רחל מציעה ליעקב את בלהה אמתה - זהו התיקון שלה. אם מתחילה רחל קנאה באחותה, מעכשיו לא תקנא אפילו בשפחתה, בלהה, ובזכות שתכניס צרתה לביתה אולי תבנה גם היא ממנה.

אפשר שדרך זו מסבירה גם את השיחה בין יעקב ורחל לפי מדרש רבה שהבאנו לעיל. יעקב אמר לרחל מה שעשה אברהם עם שרה שהציעה להכניס צרתה לביתה. כוונת יעקב הייתה שבהכניסה צרתה לביתה גילתה בזה גוגל חשקה להוליד בנים, ושרה עמדה בניסיון וזכתה לבן, אולי תזכה גם רחל. לפי תפיסה זו של ה"כלי יקר" מקבלת השיחה בין יעקב ורחל פנים חדשות. יעקב מוכיח את אשתו מתוך אהבה, ותוכחה זו מתקבלת ופועלת פעולתה. רחל חוזרת בתשובה, מתפללת וזוכה שהי' פוקדה.

של לאה, אך לאה לא הסתפקה בהשתתפות בצער אחותה, אלא עשתה מעשה והתפללה לקב"ה שיטול ממנה זכות זו, על ידי שיהפוך את הולד אשר במעיה מזכר לנקבה - היעלה על הדעת שהייתה לאה חייבת בזה!*

[חכמי הנסתר אומרים, שטבע היצאנות שהיה בדינה (עיי' רש"י על הפסוק "ותצא דינה בת לאה לראות בבנות הארץ"), הוא שארית ממה שהוטבע בה בראשית יצירתה, בטרם שהתהפכה מזכר לנקבה].

* זו היא המורשת המפוארת שהורישה לנו לאה אמנו, להתחשב בתכלית ההתחשבות בצער הזולת, ואף לזוהר על דברים שהם זכות נשגבה, כדוגמת בניית נדבך נוסף בבניינו של עם ישראל, כדי למנוע צער וביזיון מזולתנו (עיי' עוד מה שהרחבנו בזה בחומש שמות פרק ד, יג).

את ע"פ הדברים הללו נוכל להבין לעומק את מעשי נתינת השפחות.

יש להבין שבלהה זולפה אינן סתם שפחות, הן אינן שפחות ששמשו את גבירות הבית רק בשימושים הגשמיים של צורכי הבית וכדומה, הן היו משמשות בקודש יותר מאשר בחול, כעין משמש של אדמו"ר אשר כל ענינו לעשות רצון רבו, כך היה רצונן של בלהה זולפה להתבטל לגמרי כלפי גבירותיהן ולהפוך את רצונן לחלק מן הרצון הגדול של גבירתן.

אכן הן היו שפחות, הן היו מבטלות וכנועות - אך באופן החיובי של המילת התבטלות מרצונן חופשי, עצמאות גמורה לבטל את עצמאותן. ונראה שזוהי הדגשת התורה "ותקח ותתן"³⁶. התבטלות גמורה.

רק מתוך הסתכלות זו אפשר להבין את מעשי נתינת בלהה לדוגמא, כל רצונה חייה לעשות רצון גבירתה. כשם שגבירתה רוצה להעמיד את השבטים, כך גם שפחתה חפצה מאד שידבר זה יתממש ויקרה, וכאשר נבצר הדבר מרחל, אין דבר גדול יותר שבלהה חפצה בו - מאשר לעזור לרחל לממש את רצונה שהיה בעצם גם רצון בלהה עצמה. ולכן בלהה שהיא התשקף של רחל נכנסת תחתיה ורוצה שגבירתה תבנה ממנה.

תקוה של בלהה להתבטלות מתממשת בקריאת השם לבנה ע"י רחל. חותם גבירתה חקוק בבניה וכאילו מעיד שאכן ביטולה והתבטלותה לקודש הצליחה. ואף הזוהר הקדוש העיד על הצלחת התבטלות זאת בקובעו "כל ימיים של לאה ורחל השכינה היתה שורה אצלם וכשמתו, השכינה לא הסתלקה מהבית ושרתה בבית

בלהה"³⁹ כלומר בלהה הצליחה להגיע למדרגת רחל מבחינה זו שהשכינה המשיכה לשכון בבית בזכותה.

לפיכך שתיות התורה ביחס לתחושתן של השפחות לא באה ח"ו לבטא כעס וחסר בחירה אלא את התבטלותם הבחירתית הכנה והאמיתית לגבירותיהן הנאצלות.

לא נותר אלא לסיים ולבאר מדוע אנו חוזרים ומזכירים בליל הסדר ובכל זמן אחר "ארבע אמהות" ולא שש אמהות. ולפי הסברינו אתי שפיר שאין זה ח"ו מתוך זלזול בשפחות אלא זה כבודן. מתוך שאין בהם יחוד ונדבך חדש ומקורי לבני בית ישראל לא שייך למנותן בפני עצמן. שלושת האבות, אברהם, יצחק ויעקב נטעו וקבעו בעם תכונות שונות ויסודות חדשים לבנין המשותף⁴⁰, כן ארבע האמהות שרה, רבקה, רחל ולאה. קבעו וחדשו אור חדש בבנין האומה, מה שאין כך בשפחות. בלהה זולפה הן שפחות של האמהות ונטמעות בהן ואינן קובעות מקום לעצמן. הן עומדות מאחורי האמהות ומאירות באור אחד ועל כן תפארתם בכך שאינן מוסיפות אם חדשה לארבע האמהות.

נוכל לסיים ולומר שדווקא מחוסר מקומן למדנו יסוד גדול וחשוב בעבודת ה' למדנו את הכוח והיכולת להתבטל כלפי הגדול והכביר ממך, ומתוך כך להתקדש ולהתעלות מעלה מעלה. השפחות למדונו, בנו ונטעו בעם ישראל את כוח ההתבטלות.

* אמנם אינן נחשבות לאחת האמהות אך ודאי שהן אמהות, אמהות - ההתבטלות.

משך דורות רבים היו ידועים קברי הנשים הללו "אמהות", לבני טבריה. אבני בזלת שחורות היו מציינות אותן. רבי רחמים יוסף אופלטקא, שעבר בטבריה בשנת תרל"ו מספר על סיורו בגליל: "...קבלה בידם של תושבי טבריה כי שם קבורות בלהה זולפה, יוכבד ומרים"⁴¹.

הכתב והקבלה:

שתי שפחותיו - לרעתי לא קראן שפחות לפחיתותן רק למעלותן, כי כאמת לא היו בלהה חלפה שפחות מנשואין ואילך, ולא שיכבדו רחל ולאה בהן כי הסכימו להיותן משוחררות, כמבואר ביונתן בן עוזיאל ושחררת ית אמהה בלהה, ושחררת ית זולפה אמהה ומסרת ליה לאנתו, וקראן הכתוב שפחות גם אחר נשואין להודיע מדת ענותנותן, כי אין שנתרוממו להיותן שוות לגבירות בנשואין לא גבה לבם להתנשאות, והחזיקו עצמו שפלות במדרגה על נגד הגבירות... ודע כי עיקר הוראת שם שפחה הוא לשון המחברות, והוא מענין שם משפחה שהוא לשון התחברות וקרבת בני אדם שהם משורש ריחס אחד, ככה השפחה על שם התחברותה והתלוותה עם הגבירה להיותן שתייהן עזר לאדון הבית... (בראשית לב כג)

לאמה - המשרתת תקרא אמה, והיא מדרגה חשובה מן השפחה, שהשפחה עליה מוטל כל עבודות הקשות והפחותות שבבית, והאמה אין עליה רק עבודות הקלות וההשגחה על סדור ותקן הבית. וכן ברעיא מהימנא תצא נשמתא אית דאיהי אמה, ונשמתא אית דאיהי שפחה הרויסא. (שמות כא ז)

נתיבות פרק ראשון קנז שלום

טוב מאד, מא"ד אותיות אד"ם, שכל הבריאה נבראה למען האדם המסוגל להביא את כל אשר עשה אלקים לטוב מאד, לתכלית הבריאה, להחזיר את הבריאה מיש לאין. כל זמן שהאדם עודנו יש, אינו יכול להתדבק בהש"ת שהוא בחי' אין, רק כאשר יהודי משיג מעין ומקצת בחי' אין זה מקור הקדושה עבורו להתדבק בהש"ת. וכמאמר הבעש"ט הק' עה"פ אנכי עומד בין ה' וביניכם, האנכיות שבאדם עומדת כמחיצה בין ה' וביניכם. כל עניני האדם, הגשמיות שלו והרוחניות שלו, סובבים סביב הישות והאנכיות שלו, וזה עומד בין ה' וביניכם. ותחלת תיקון הבריאה

41 קנז חס - שמינה אשר

טוב מאוד לומר אחר התפלה, תפלה זו מחובת הלבבות (חסכוני הנפש י"ח) מביא מאחד הצדיקים שהי' אומר אחרי תפילתו: אלקי, לא מפני שאינני מכיר את פחיתות ערכי ולא מפני שאינני יודע את גדולתך ואת רוממותך הרהבתי לעמוד לפניך, כי יודע אני שאתה רם ונישא ושאני עלוב בזוי וקטן, אלא הרהבתי לעשות זאת מפני שרוממת אותי בזה שצוית לי לקרוא אליך, ובזה שהרשית לי לשבח את שמך העליון כפי שאני מבין מגדולתך ורוממותך, וכפי שאני משיג מכבודך, וכדי להביע בזה שאני עובד לך, ושאני משפיל את עצמי לפניך. ולא הודעתי לך את צרכי כדי לעורר אותך לתת לי אותם, שחרי אתה יודע בעצמך מה שטוב עבורי וכיצד להתנהג אתי, אלא עשיתי זאת כדי שארגיש כמה מאוד שאני זקוק לך וכדי להביע לפניך שאני בוטח בך. ואם מחמת סכלותי בקשתי ממך דבר שאינו טוב לי ושאיננה לתועלת עבורי, אל נא תמלא את בקשתי אלא עשה את מה שטוב בעיניך, כי מה שבחירתך העליונה בוחרת עבורי הוא יותר טוב ממה שאני בוחר לעצמי, ואני משאיר את כל עניני לגורתיך שאיננה ניתנת להישנות ולירי הנהגתך העליונה, כמו שאמר דוד המע"ה (תהלים קל"א) "ח' לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממזני. אם לא שריתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי".